

«Արշակներ և Մարշակներ»։ Այս խօսքերը պրօֆ. Մարրին առաւելապէս այն պատճառով են վրդովեցնում որ նկարագրած բարբարոսական վարմունքի մի անհաւատալի և չստուգուած դէպք լուսամիտ վրացիք ընդհանրացնելով՝ բոլոր հայերին հօշակում են բարբարոս։ Սկըսելով հայոց գոեհիկ ժողովրդից, նա վկայում է, թէ հայ գոեհիկը, հենց որ մի տառ նկատեքարի մէջ փորագրած, այն համարում է արբութիւն, և ամենայն բարեպաշտութեամբ է վերաբերում այդպիսի սրբութեան, ինչ լեզուով որ դրած լինի։ Այս նա հաստատում է բազմիցս իւր աչքի տեսածներով։ Իսկ հայոց լուսամիտ դասակարգի մի համակերպի յատկութիւն է համարում այն հանգամանքը, որ նա հասարակութեան աղ և առաջնորդ գոյով պատկուանօք է վերաբերվում դէպի ամենայն հնութիւն, լինի այն օտարին թէ իւրը, նա յարգում է ամեն ազգի արձանագրութիւնները։ Վրաց արձանագրութիւնները հայ ուսումնական կրօնաւորները խնամով ժողովել և տպագրել են, և աւելի առաջ, քան իրանք վրացիք, հայոց այսպիսի սիրայօժարութիւնը ապացուցանում են Գիտ. ձեւ. հրատարակութիւնները, զոր օր. *Inscriptions georgiens etc. recueillies par le Pere Nersès Sarguisian et expliquées par M. Brosset, St. Pétersbourg, 1864.* Պրօֆ. Մարրը, իրեն ականատես, իւր ձանադարհորդութիւնից սրտաշարժ օրինակներ է բերում նոյն բանը կրկին և կրկին անգամ հաստատելու համար։ Հայոց ուսումնական շրջանում էլ այդ ազգային ինքնագիտակցութեան դարգացման աստիճանի լաւագոյն ներկայացուցչի մէջ էլ, նկատվում է ոչ միայն նոյնչափ ներողամտութիւն, այլ և փոյթ, թէ յորում է երեւցել վրաց ազգեցութիւնը հին հայոց կենաց վերայ։ Զօր օր. ոչ թէ վրացին, այլ հայ ուսումնական ծաշեանն է լուսարանել իւրօրսանն, թէ ինչ նշանաւոր գեր է կատարել հայոց դրականութեան մէջ մի վրաց բնագիր, որ վերաբերում է յոյն մատենագիր Պրոկղի փիլիսոփայական գրուածքին և որ միջին դարերում ահագին կարեւորութիւն է ունեցել։

Ի վերջոյ մնում է մեզ խորին շնորհակալութիւն յայտնել յարգելի պրօֆ. Մարրին, որ չի զլացել իւր ուսումնական հմտութիւններով լոյս և խաղաղութիւն սփռել պղտորութեան մէջ։

Ս. Մ.

ԲԱՐՁՐ. ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ
ՀԵՌԱՆՈՐ ԱՐԵՒՄՈՒՏՏՈՒՄ,
ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՆ ԿԱՅՈՒՄ:

Դեռ շատ ժամանակ չէ անցել այն օրից, երբ Ամերիկայի հեռաւոր արեւմուտքը ներկայացնում էր կատարելապէս մի վայրենի կրկիր, որտեղ համարձակվում էին միայն շատ քիչ արկածախնդիր մարդիկ մտնել։ Այժմ Ամերիկացիք մեծ արագութեամբ այդ անպատաները մարդարնակ են դարձնում, քաղաքակիրթ աշխարհի կարգերն այնտեղ փոխադրելով։ Գուցէ շնորհիւ այն բանի, որ անմարդարնակ տեղերում գոյութեան կռուի դժուարութիւնը աւելի միացեալ ոյժեր էր պահանջում, թոյլ չտալով սեպհական ոյժերի վերայ վստահանալու, այդ կարգերից շատերը Ամերիկական արեւմուտքում աւելի բարդաւաճեցին քան թէ արեւելքում։ Այդ կարելի է ասել օրինակ ժողովրդական կրթութեան գործի կազմակերպութեան համար։ Ամերիկական նահանգներում ոչ միայն ձրի է սկզբնական կրթութիւնը, այլ շատ անգամ և ամբողջ կրթութիւնը, սկսած մանկական պարտիզից մինչև համալսարանը։ Այստեղ ամեն կողմերում կարելի է դանել հաստատութիւններ միջնակարգ կրթութեան համար, որտեղ ընդունում են անվարձ՝ ըստ պատշաճին պատրաստած մանուկների։ Զկայ նոյնպէս ոչ մէկը այդ նահանգներից, որ չունենայ իւր համալսարանը, որտեղ ուսանողներից կամ ուսման վարձ բոլորովին չէ պահանջուում և կամ պահանջուում է շատ քիչ։

Ժողովրդական կրթութեան գործի յարմար կազմակերպութեան և ամերիկական նահանգների այս խնդրում յոյց տուած եռանդուն գործունէութեան մի կենդանի նկարագիր բնծայում է Կոլորադո ուսուցչապետ Զ. Ռուսսելը «Համալսարանը Կոլորադոյում» վերնագրի ներքոյ։

Սորանից 40 տարի առաջ նոյն իսկ քաղաքակրթուած Ամերիկան շատ քիչ բան զիտէր այն դաւառի մասին, որն այժմ Կոլորադո անունն է կրում։ Միայն այսօր քանի զիտէին, որ քաղաքակրթութեան արեւմտեան սահմանից մինչև ապառաժոտ լեռները ձգուում է մի անմահ ընդարձակ դաւառ, որ քարաէզներում «Ամերիկայի մեծ անապատ» անունն է կրում։ Բայց 1859 թ. յետոյ դորժը շատ շուտք փոխուում է, երբ Պայսի Պիկի մօտ ոսկու հարուստ մի հանք է գտնուում։ Այդ ժամանակից սկսած ոսկի փնտռողների մի մեծ հոսանք սկսուեց, որոնց մեծ մասը մնաց հենց այնտեղ, որտեղ

և 1861 թ. Միացեալ Նահանգների ժողովրդային պալատները որոշեց (Կոլորադոյի գանուում է 37⁰ և 41⁰ լայնութեան և 102⁰ և 109⁰ երկարութեան տակ): Կոլորադոյի սահմանները որոշելու ժամանակ, ժողովուրդը բաղկացած էր 251329 այր մարդկանցից և 4484 կանանցից: Առաջին օրէնսդրական ժողովրդ որ առերի ունեցաւ Դենէվրում 1861 թ.-ի յունուարին, հրատարակեց ուսումնարաններին վերաբերեալ օրէնքներ, իսկ յետոյ ձեռնարկեցին եռանդուն ջանքերով ժողովրդական կրթութիւն կազմակերպելու գործը: Սակայն երկար ժամանակ այդ ջանքերը խափանուում էին այն հանգամանքի շնորհիւ, որ Կոլորադոյի մանուկների թիւը շատ քիչ էր սկզբում (որովհետեւ այստեղ գալիս էին գլխաւորապէս անընտանիք, միայն բազմաթիւ մարդիկ): Գործի յաջողութեան աննպաստ հանգամանքներ էին քաղաքական ապստամբութիւններն և անվերջ ընդհարումները Հնդկների հետ: Միայն 1870 թ.-ից յետոյ ժողովրդական կրթութիւնը այնքան ամուր կազմակերպութիւն ստացաւ, որ 1876 թ.-ի երբ Կոլորադոյի Նահանգ դարձաւ հրեւարաւոր է դառնում սկսած շինութիւնն ի ծայր հանել: Սոր Նահանգի սահմանադրութիւնը որոշեց, հէնց առաջին օրէնսդրական ժողովով հիմնել համալսարան, ինչպէս տէրութեան հաստատութիւն և ինչպէս փառք ու պսակ Նահանգի ուսումնարանական հաստատութիւնների: Համալսարանը պէտք է լինէր երկու տեղի ուսանողների համար: Այս համալսարանը, որ հիմնուեց 1877 թ. սեպտեմբեր ամսին Բուդլէր գիւղաքաղաքում, որը Դենէվրից 30 մղ. հեռու է գտնուում, ունենալով երկու ուսուցչապետ և 44 ուսանող՝ սկզբում զարգանում էր շատ զանգաղ, բայց այժմ կատարելապէս կազմակերպուել է և կարող է Ամերիկայի բարձրագոյն կրթական հաստատութիւններից մէկը համարուել:

Կոլորադոյի համալսարանն ունի հետեւեալ բաժանմունքները. 1) ազատ արուեստների բաժին՝ դասական, փիլիսոփայական և դրական գիտութիւնների դասախօսութիւններով, որոնք ուսանողին տալիս են բակալավրի աստիճան. 2) graduate courses մագիստրոսութեան և դոկտորութեան աստիճան ստանալու համար. 3) արուեստագիտական բաժին. 4) բժշկական և 5) իրաւաբանական բաժին:

Ազատ արուեստների բաժնում դասախօսում են լատին, յոյն և սանսկրիտ լեզուները, համեմատական և անգլիական գրականութիւն, գերմանական լեզու և գրականութիւն, ֆրանսիական լեզու, հաշուեգիտութիւն, բնա-

գիտութիւն, կենսաբանութիւն, քիմիա, փիլիսոփայութիւն, մանկավարժութիւն, պատմութիւն և պետական գիտութիւնների, սեմական լեզու, երաժշտութիւն, Այս գիտութեանց դասընթացները այնպէս են յարմարեցրած, որ ըմբռնելի են թէ Կոլորադոյի և թէ ուրիշ համալսարանների իւրաքանչիւր մի բակալավրի համար: Մագիստրոսութեան աստիճան ստանալու համար անհրաժեշտ է երկու տարի պարապել մի որ և է մասնագիտութեամբ, դոկտորութեան աստիճան ստանալու համար պիտի պարապել երեք տարի: Բացի այս, պէտք է ներկայացնել գիտնական անկախ մի գրուածք՝ իբրեւ ուսումնական աշխատութիւն:

Արուեստագիտական բաժնում, ինչպէս և Ամերիկայի բնական գիտութեանց բոլոր ուսումնարաններում, միատեսակ ուշադրութիւն են դարձնում աւանդելի առարկայի թէ տեսական և թէ գործնական մասերի վերայ: Բժշկական ուսումնարանը շատ լաւ կազմակերպուած է, իսկ իրաւաբանականը՝ հետզհետէ կազմակերպուում է: Իրաւաբանական գիտութիւնները դասախօսում են այժմ 4 պաշտօնաւոր և 10 կիսապաշտօն ուսուցչապետներ: Իրաւաբանական ֆակուլտետի գոյութիւնը Կոլորադոյում մի բարեկամոյց երեւոյթ է: Իրաւունքներ ուսումնասիրելու առաջուայ եղանակը՝ գործնական վարժութիւններ անել զրասենեակներում և զիւնաւանդում այժմ՝ գործածութիւնից բնկում է: Գիտութեամբ կրթուած իրաւաբանին Ամերիկայում ամեն տեղ սկսում են յարգանք մատուցանել, ինչպէս արեւմտեան նոյնպէս և արեւելեան մասում:

Կոլորադոյի համալսարանը, որ հիմնուել է և գոյութիւն ունի մի փոքրիկ ժողովրդի նուիրատուութեամբ, հետզհետէ միայն կարող է ծաղկել և զարգանալ: Համալսարանի շինութիւնը 12 տարուայ ընթացքում աւարտուեց: Այս շինութիւնը իւր մէջ բովանդակում է լսարանների, գործանոցների, մատենադարան և ուսուցչապետների ու ուսանողների համար բնակութեան սենեակների Գլխաւոր շինութեան մօտ այժմ կայ չորս յարկանի մի գեղեցիկ շինութիւն, որի մէջ առանձնապէս գիտնական նպատակ ունեցող անձինք կարող են պարապել: Առանձին շինութեանց մէջ բովանդակուում են քիմիական գործանոցը, բժշկական ձեմարանը, ճարտարապետական ուսումնարանը, նոր ննջարանն ուսանողների համար, սեղանատուն, ննջարանն ուսանողուհիների և կայարան համալսարանի վերատեսչի համար: Բիմի-

ական, բնադիրական և կենսաբանական գործանոցները շատ բաւ պարաստուած են: սակայն աշխատողների համար այդ շինութիւնները զեռ ևս անբաւարար են: Ներկայում շինուում են բնախօսական և հողբանական գործանոցներ:

Համալսարանի գտնուելը հանքերով հարուստ մի գաւառում հնարաւորութիւն տուեց պարաստելու հանքաբանական և երկրաբանական իրեղեններով և մի գեղեցիկ թանգարան: Կայ և զեղարուեստական արտագրութեանց մի գեղեցիկ ժողովածու: որ արեւմտեան կուլիտ բարքերի հակադիր երեւոյթ է ներկայացնում և համալսարանը կազմակերպողների կենդանի բարոյական շահերի հետամուտ համոզմունքը ցոյց տալիս:

Մատենադարանը ունի ընդ ամէնը 15000 զիւրք: բայց այս գրքերը այնպէս խնամքով ժողովուած են (Կոլորադի համալսարանը դժբաղդութիւն չէ ունեցիկ նկատում է ուսուցչական Ռուսսէլը հնացած գրքերի հաղարներ ստանալ կտակներով), որ ուսուցչականները հարկ չեն ունենում դուրսը գիրք փնտել: Ընթերցարանը ստանում է Ամերիկական և արտասահմանեան 125 ամենահետաքրքիր պարբերական հրատարակութիւններ:

Դասաւանդութիւնը ներկայացնում է զործնական աշխատութեանց և դասախօսութեանց միութիւն: Առարկաների մօտաւորապէս երրորդ մասն ընդհանուր է այն բոլոր անձանց համար, որոնք ցանկութիւն են ունենում բակկալաւրի աստիճան ստանալ (հաշուեղիտութիւն, անդլիսիական գերմանական և ֆրանսիական լեզուների բնական գիտութիւն, հոգեբանութիւն, արամաբանութիւն): Յետոյ պէտք է ուսանողը անպատճառ մի խումբ առարկաներ որոշէ (որոնց որոշելը իւր կամքից է կախուած), իսկ մնացած առարկաները լսել կամ չլսել իւր ազատ կամքին է թողնուում: Դասախօսութիւն լսելու այսպիսի ընդարձակ ազատութիւնը ոչ մի վատ հետեանք չէ ունենում: Ռուսսէլի ուղիների մեծ մասը, որոնց թիւը Կոլորադի համալսարանում 500 ից անցնում է, աղքատ դասակարգի մարդիկ են, որոնք գիտեն գնահատել գիտութեանց կարեւորութիւնը և եռանդուն կերպով նուիրուել նոցա ուսումնասիրութեան: Նոքա չեն փախչում և զուարճութիւններից, զնդակախաղը, ձիարշաւը և հեծանիւով մանդալը սիրելի դարձած մարմնի վարժութիւններ են, որոնցով կարելի է պարագայ տարուայ մէջ 315 օր Կոլորադի

հրաշալի կլիմայի տակ: Կոլորադում կայ և երգեցիկ խումբ և նուագախումբ, գրականական հասարակութիւն, փիլաթանութեան ժողովարան, հրատարակուում է և մի թերթ, կայ նոյնպէս ամերիկական ուսանողների ընկերութեան առանձին բաժանմունք:

Կոլորադի համալսարանի նախապահն է Զ. Բէկէր, նշանաւոր «Ճանն անձանց յանձնաժողովի» ամենից աչքի ընկնող անգամներից մէկը: որի տուած հաշիւը մեծ նշանակութիւն ունեցաւ Ամերիկայում միջնակարգ կրթութեան վերանորոգման համար: Կոլորադի համալսարանը միայն անուամբ չէ ուսումնարանական գործի զուլն անցել: Սահանգի իւրաքանչիւր մի քաղաք, որ հազարից աւելի ժողովուրդ ունի ամենայն տարի պատիւ է ունենում ընդունելու համալսարանի ներկայացուցչին: Այս պատգամաւորը դիտում է ուսումնարանները, քննում է աշակերտներին, աշխատում է ուսուցիչների մէջ աւելի հետաքրքրութիւն դարձեցնել դէպի իրենց գործն, և վերջապէս քաղաքացիներին մանկավարժական խնդիրների վերաբերեալ դասախօսութիւններ է կարգում: Բացի այդ՝ Դեննվրում մանկավարժական ուսուցչականի ջանքերով ուսուցիչների համար առանձին դասախօսութիւններ են պատրաստուում: որոնց վերջին տարուայ ընթացքում ներկայ եղան 100 ուսուցիչներ: Ընթերցանութիւնը և փիլաթանութիւնները տեղի են ունենում ամբողջ տարին շարաթական երկու անգամ: Բացի այդ կազմակերպուած են և դասախօսութիւններ «գրութեանց միջոցով», թղթակիցներին ուղարկուում է զանազան հարցերի մի համառօտութիւն հարկաւոր բացատրութիւններով՝ մանկավարժական հոգեբանութեան վերաբերեալ, որոնց պիտի պատասխան տան ընթերցողները: Հարցերի այս համառօտութիւնը մշակում է համալսարանի հոգեբանական մասը, նպատակ ունենալով ուսուցիչներին ծանօթացնել հոգեբանական հետազօտութեանց նոր խնդիրների հետ կամենալով տեղեկանալ նաեւ թէ ի՞նչպիսի հասկացողութիւն ունին նոքա մանկավարժութեան մասին, և այդպիսով անհատական մանկավարժութեան ընդհանուր մակերեւոյթը բարձրացնել: Հէնց առաջին փորձնական տարին շատ մտիթարական արդիւնք տուեց. «Անհաւատալի չէ» տաւում է Զ. Ռուսսէլ, որ մի քանի տարուայ ընթացքում ոչ միայն կարելի կլինի լաւ ուսումնարանների և համալսարանի մէջ ամուր կապ հաստատել, այլև ուսուցիչների և

աշակերտների առաջնորդութիւնը կողմնակի կերպով կանցնի համալսարանի ձեռք: *

ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

Ի՞նչ ԿԱՐԻՔ ՈՒՆԻ ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ.

Այսպէս է այն երեք յօդուածներից մէկի վերնագիրը: որ, ինչպէս յիշուում է Արարատի սոյն համարի մէջ, նուիրել է մի գերմանացի մեր եկեղեցւոյ արդի վիճակին վերաբերեալ մի շարք խնդիրների: Օտարները մեզանով հետաքրքրուում են՝ օտարներն են մեր փոխանակ հարցնում: Թէ ինչ կարիք ունինք մենք, եւ այդ կարիքներին դարման տանելու միջոցների վերայ մտածում: հարկաւոր չէ՞ որ գտնէ նոցանից օրինակ առնենք՝ օտարներից սովորենք մեր ինչ եղածը եւ մեր կարիքներին դարման տանելու միջոցները: Յիշեալ օտարականը մի շարք՝ ըստ մեծի մասին ուղիղ խորհրդածութիւններից յետոյ գալիս է այն եզրակացութեան, թէ հայերի համար կենսական հարց է այժմ: «Պէտք է յաջողի՞ արդեօք, հակառակ այն մեծամեծ դժուարութեանց, որոնք կան ներկայում» եւ սպասելի են մօտիկ ապագայում: գործի համար անհրաժեշտ հոգեւոր ոյժեր պատրաստել: Նորա կարծիքով Հայոց եկեղեցւոյ իսկական մեծ կարիքը ընդհանուր ժողովրդական կրթութեան պակասութիւնն է, իսկ դուրս համար անհրաժեշտ պահանջ՝ հոգեւորական դասի կրթութեան մակերեսային բարձրացնելը: Որ այդ այդպէս է՝ անշուշտ մենք ամէնքս զգում ենք. մեզ պէտք է զբաղեցնէ աւելի այն հարցը: Թէ ինչ դժուարութիւններ են արգելք լինում՝ այդ զգացումն ուղիղ եւ կենդանի կերպով արտայայտելու եւ գործ դարձնելու:

Մենք ուրիշ անգամ էլ ասել ենք, որ միակ իսկական դժուարութիւնն ու յանցանքը այն չէ, թէ Հայոց եկեղեցւոյ ներկայացուցիչները չեն աշխատում՝ կրթութեան հոգեւորականների թիւը քազմացնել եւ նոցա միջոցով հոգեւոր կրթութիւն զարգացնել ժողովրդի մէջ: Խնդրի յաջող լուծման նորա մեծ ապէս նպաս-

տել կարող են հարկաւ. հայ առաջնորդները կարող են աւելի մեծ շափով կրթութեան քահանաներ ձեռնադրել իրենց թեմերում՝ եւ տգէտների թիւը պակասեցնել՝ քան այժմ՝ անում են. քայց մեծ անարդարութիւն է ամեն ինչ նոցանից կախուած համարել: Այն հանգամանքը, որ ներկայում հայոց դպրանոցներից եւ ձեմարանից ելած քազմաթիւ երիտասարդներ պարսպ թափառում են մեծ քաղաքների փողոցներում: ամեն տեսակ շարքաշութիւն յանձն են առնում եւ պատրաստ են իրենց կրթութեան ընդունլին անհամապատասխան: նոյն իսկ ստորագուցիչ պաշտօններ կառարել: քայց քահանայ չեն լինում՝ պատահական երեւոյթ չէ, մի քանի անձանց քահանութեան արդիւնք: Այդ երիտասարդների մեծամասնութեան կրթութիւնը տարաբաղաբար այնպէս է գնացել, որ հոգեւորական կոչումը գրեթէ ոչ մի զբաւիչ կողմ՝ չունի նոցա համար, եւ միայն նիւթական կարիքը կարող է ստիպել նոցա յանձն առնելու այն. քայց արդեօք հրշափ ապահովութիւն է ներկայացնում՝ հայ հոգեւորականի նիւթական վիճակը:

Ինչ վերաբերում է կուսակրօն հոգեւորականութեան, յատկապէս ս. Էջմիածնի միաբանութեան մենք նախորդ համարի մէջ ակնարկեցինք արդէն՝ հրշափ անհեթեթ են հասարակութեան մի քանի խառնուրդի մէջ նոցա մասին տարածուած կարծիքները: Այնուամենայնիւ դեռ վերջին օրերս մի թղթակից պնդում էր: Թէ ս. Էջմիածնի արեւդաները (օրի քնակարան, օրի կերակուր եւ 300 ք. ոռճիկ տառնալով) լորդերի կեանք են վարում: Իսկ մի ուրիշը մեղադրում էր Տփլիսի քահանաներին: որ փոխանակ մի զաղթական քահանայի իրենց ծախքով թաղելու, հարուստ վաճառականի օգնութեան են դիմել: Եռայլութիւն է համարուում ուրեմն, որ ս. Էջմիածնի միաբանը (թէ կուզես հինգ պաշտօն ունենայ եւ առաւօտից մինչեւ երեկոյ աշխատէ) ո՞վ զիտէ որ ընկերակցից ժառանգութիւն մի նացած մի գորգ է փռել իւր սենեակում՝ եւ երկու տեսակ կերակուր է ուտում ուտիւններին: տաք ոսպած ան պատերին. մինչ զաղթականը չոր հացով պէտք է ըստականանայ: Երապլութիւն է համարուում: որ մի քանի քաղա-

* Թարգմ. «Въсѣмъ насъ» ամսաթերթից: